

Seitsemän veljestä –sanastoa

A

Aamullinen – aamiainen

Aastaika – ajastaika, vuosi (viro aasta)

Aatamin-frakki – paljas iho

Aika-mekosta – aikalailla

Aina kooten, aina kooten tulisia hiiliä pääsi päälle - Room. 12:20: "Sentähden jos sinun vihollises isoo, niin syötä häntä: ja jos hän janoo, juota häntä; sillä koska tämän teet, niin sinä tuliset hiilet hänen päänsä päälle kokoat".

A ja Ö – Ilmestyskirja 22.13: *Minä olen A ja O, Alku ja Loppu, Ensimmäinen ja Viimeinen.*

Apaja – nuotanutpaikka

Armoitella – sääliä, surkutella

E

Einehtiä (eine) - syödä hieman

Elämme kuin huhdassa – sananlasku: eletään kuin huhdassa.

...enkä halaillut toisen miehen vaimoa – siir. 9:11,12: *Älä istu toisen miehen emännän tykönä. Älä myös halua häntä.*

H

Haarapussi – kaksipuolinen, olkapäällä kannettava eväspussi, jonka molemmat päät voitiin täyttää.

Haasteletpa sorealla suulla – kansanlaulu *tuoll'on mun kultani: linnut ne laulavat sorealla suulla.*

Hallava – harmahtava

Hammastarha – *herkos odonton* (hammasaitaus), Homeroksen runoissa.

Hankikanne – hankikeli, hankiainen

Harjallinen – kukkurapäinen, kukkurainen (vrt. katon harja).

Heikeä – heikko

Heillä on riivattu nahassa – sananpars: *sillä on paha nahassa, niinkuin Kairilan härällä.*

Heinolan pataljoona – Kyminkartanon läänin ruotujakopataljoona sijaitsi Heinolassa v. 1776-1809.

Pataljoona lakkautettiin ruotujakolaitoksen poistamisen yhteydessä 1809. Pataljoonan marssia laulettiin Nurmijärvelläkin (huom. II luku).

Hemmahdella – liikahdella, horjahdella (esim. sydän hemmahtelee sen valtaavista tunteista)

Hereä – vuolas, herakka

Herran viinamäen mies – pappi, tavallinen vanhassa hengellisessä kielenkäytössä.

Herännyt mies – uskonnollisen herätyksen saanut henkilö. Herännäisyysliike vaikutti Nurmijärvellä etenkin J.F. Berghin tultua sinne kappalaiseksi v. 1826. Hän kuului H. Renqvistin johtamaan herännäisyysuuntaan, jonka vaatimuksena oli erityisesti ankara synnintunto ja parannuksenteko rukoillen ja hyviä töitä tekien. Nurmijärven seudun herännäiset kuuluivat suuntaukseen joka käytti ns. körttipukua, halkihelmatakkia (vrt. Juhanista 14. luvussa kerrottuun).

Hiiden hirvi – peräisin Kalevalasta.

Hinkalo – hevosen tai lehmän pilttu.

Hirmuinen ääni kuin monen kosken pauhu – Ilmestyskirja 14:2: *Ja minä kuulin äänen Taivaasta kuin paljon veden äänen.*

Hiiteen lukkarit ja papit, lukukinkerit ja kirjat ja nimismiehet paperi-pakkoinensa – Kiven kirje K.

Bergbomille: *Milloin näit huoneeseemme astuvan lautamiehen, vierasmies seurassa, milloin herra kommissariuksen (=nimismies) vierasmiehen seurassa ja paperipakkoja kainalossa* (Kootut teokset IV 440).

Huhmaus – isku

Hummaus – Juopottelu, renttuilu

Hunööri – leikillinen ilmaisu kunnianteosta armeijassa, turha temppu

Huoneenhallitus – taloudenpito, vanhan ruots. hushåll-sanan vastine. Suomen talousseuraa nimitettiin aikanaan ”Suomen huoneenhallitukseksi”.

Huoneeton tonttu – kansan käsityksen mukaan, kun rakennus purettiin siinä asunut haltija eli tonttu jäi kodittomaksi.

Hursti – lakana, (karkea) loimi

Hustote till (hur står det till) ja *kappusivai* (kak pozivajes) - kuinka voit? kansankielessä käytettyjä ilmaisuja mm. Nurmijärjellä.

Huutavan ääni korvessa – ”Huutavan ääni korvessa” oli v. 1833 painetun, ns. heränneiden käyttämän hartauskirjan nimi.

Hyljekylkinen – *lihava kuin hylje*, sanottiin esim. lehmästä.

Hyypiö- huuhkaja (vanha kirjakieli, länsimurteet).

Hurmikko – verenvuoto (vrt. hurme)

Härkiä Viertolan kartanosta – Viertolan kartanon esikuvana oli ilmeisesti Raalan kartano, Palojoen kylän pohjoinen rajanaapuri, jonka Kiven lapsuusaikoina omisti Adlercreutzin suku. Raalan jopa 6-8 km:n laajuisilla alueilla kasvatettiin aikoinaan jopa 60-70 härkää, jotka kesäisin vapaina kulkiessaan villiityivät. Härät olivat tarinoiden mukaan ajaneet kerran jopa suden pakoon ison kiven päälle. Syksyisin härät myytiin esim. Turkuun tai Helsinkiin ja teurastettiin.

Härkämies – henkilö, joka oli ensikertalainen kaupunkimatkalla ja jonka tuli kestitä matkakumppaneitaan runsaasti.

Härkäpäivä – Päivä ilman työtä, työtön päivä. Tuli laukkuleivät (reikäleivät) ja härkäpäivät (sanonta kuvaa joulun jälkeistä aikaa).

Hävityksen kauhistus – Matteus 24: 15-16 ym.: *Koska te siinä näette hävityksen kauhistuksen...*

Häyrypää – sekopäinen (häyry=häkä)

I

Iloisen pojan ja kultamuorin veisu – Kanteletar, alkulause, Veljensurmaaja –niminen kansanlaulu, jossa toistuvasti mainitaan ”poikani iloinen” ja ”muorini kultainen”.

Ilokivi – laina Kalevalasta (*istuihen ilokivelle*)

Isojako – v. 1757 Suomessa käynnistynyt maanjakotoimitus, jonka tarkoituksena oli jakaa maat isoina lohkoina, yhdeksi kokonaisuudeksi kullekin talolle. Jaon perusteena oli manttaali, talojen verojenmaksukykyä osoittava mitta. Maa myös jyvitetiin, eli parempaa maata sai vähemmän.

Isojako suoritettiin Nurmijärvellä noin v. 1780-1783. Maisi-nimisen talon kerrottiin saaneen siinä 7-kertaa enemmän maata kuin muut kylän talot. Isojakoa täydennettiin uusjaolla v. 1848 lähtien.

Isoturkki – Holberg: *kun isoturkki nousee niin tulee maailman loppu*. Esiintyy myös esim.

Cervantes'in Don Quijotessa (ruots. störturk).

J

Jahtivouti – Kiven aikaan nimismiehellä oli apunaan jahtivouti, jonka tehtävänä oli karhun- ja suden ajojen eli jahtien johtaminen. (ruots. jagtfogde).

Jalkain voidetta – Ilmestyskirja 3:18: *ja voitele silmäs silmäin voiteella, että näkisit*.

Jalli – iso, vankka eläin tai ihminen (jallii = jalleja)

Ja niin koetamme koota tulisia hiiliä hänen päänsä päälle – Room. 12:20: *Sentähden jos sinun vihollises isoo, niin syötä häntä: ja jos hän janoo, juota häntä; sillä koska tämän teet, niin sinä tuliset hiilet hänen päänsä päälle kokoat*.

Ja prameus – Huutavan ääni korvessa 1833, s. 78: *vaan heitä pois kaikkalainen koreus ja prameus*.

Joka on hänelle määrätty – perustuu aikansa kansanomaiseen käsitykseen, jonka mukaan ihminen saa puolisoikseen aina sen, ”joka on hänelle määrätty”.

Jolla on korva hän kuulkoon – Ilmestyskirja 2:7,11,17; 3:6,13,32: *Jolla korva on, se kuulkoon*.

Joukko suojelevia siipi-enkeleitä on meidät piirittänyt – Vanhan virsikirjan ehtoosiunaus sunnuntaina.

Jouluolut – tavallisesti parhaista mallasjyvistä ja humalasta runsaasti käytetty, voimakas olut.

Joulupaisti – leikissä, jota kutsuttiin joulupaistin syömiseksi, ”paistiksi ” valittu henkilö asetettiin sokkona, olkipamppu kädessä keskelle lattiaa. Se ketä ympärillä olijoista ”paisti” sai lyödyksi pampullaan, joutui vuorostaan sokkona keskelle.

Jouluporsas – *Joka meni joulupäivänä kylään oli jouluporsas, sellaiselle sai antaa selkään.*

Jukuri – ”jukuripää sonni”, sarveton nuijapää nautaeläin, könsikkä.

Jumalan edessä ei ole mikään mahdotonta – Luukas 1:37: *Sillä ei jumalan edessä ole yhtään asiaa mahdotonta.* Katekismus kuudes pääkappale, 9: *Jumalalle ei ole mitään mahdotonta.*

Jumala on pitkämielinen ja laupias mies – 4 Mooseksen kirja 14:18, *Herra on pitkämielinen ja sangen laupias.*

Jupileeraus – virsikirja 411:1: *Eija minun sielun`juur` iloisest`jubileeraa.*

Jäärä – pässi

K

Kaahata – ajaa (takaa)

Kaapaista – siepata äkkiä, syöksähtää.

Kaarneen poikasille – kiitos ruoan jälkeen, psalmi 147:9: *Herra joka eläimille ravintonsa antaa, ja kaarneen pojille, jotka häntä avuksensa huutavat* (kaarne=korppi).

Kadonneen lampaan jäljessä – Luukas 15:6: *Minä löysin lampaani joka kadonnut oli.*

Kaima – kaltainen

Kalaasi – kesti (ruots. kalas)

Kalpea impi – tausta lähinnä Oehlenschlägerin runosta *Bjergtrolde*. Aihe oli yleinen Skandinavian kansanrunoudessa ja kirjallisuudessa.

Kaltti – salvettu eli kastoitu sika, (ruots.galt)

Kanalja – lurjus, veijari, veijarimainen (ruots. kanalje. ransk. canaille)

Karahka – kuiva näre, havupuun oksa.

Katkera happamus Jukolan kristillisessä velitaikinassa – 1 Kor. 5:8, vrt. esim.: *Sen tähden pitäkäämme Juhlaa, ei vanhassa hapatuksessa, eikä pahuuden ja vääryyden hapatuksessa, vaan vakuuden totuuden happamattomassa taikinassa.*

Katselevi puita vääriä – luonnonvääristä puista tehtiin aikanaan tarve-esineiden kulmikkaita osia
Katso, etten noidu teitä susilaumaksi kuin äijä ennen ylpeän hääjoukon – viittaus kansansatuun, jossa kerjäläisukko muuttaa häntä pilkanneen hääväen susiksi.

Kartteerattu – kartoitettu, maakarttaan merkitty

Kekkale – joutilas tyhjäntoimittaja, kekaloitsija.

Kerjuutyttö rakastuu kuninkaaseen – Shakespeare, Romeo ja Julia II 1: *Nuort` amor herraa. Mi niin sieväst` ampui, kun kerjuutyttöön mieltyi kuningas...*

Kettu haaroissa – Sillä on ketunhäntä kainalossa

Kiekonlyöminen – peli, jota pelataan kahtena joukkueena sileällä alustalla. Vuorossa oleva joukkue heittää kiekon l. kurrin pyörimään kohti toista joukkuetta, jonka tehtävänä on kartailla (mailoilla) pysäyttää kiekko. Pysäytetyn kiekon saa vuorostaan heittää takaisin siitä kohden mihin se on pystytty pysäyttämään. Voittajajoukkue on se, joka saa ajetuksi vastajoukkueen sovittuun määräraikkaan.

Kiemailus – hyväily

Kiiliäinen – ”saivartajainen”, eläimiä ahdistava paarma.

Kiire – huippu, (pää)laki (”kiireestä kantapähän”)

Kilakka – ahdinko- tai hätätila

Kimahtaa – kajahtaa kimeästi

Kimahdella – paukahdella

Kirkon kemputtimet – sananlasku: *Kenellä ei ole riihiremputtimia, sillä ei ole kirkkokemputtimia.*

Kirsi – keväinen routa, jäänyt maa tai lumi keväällä.

Klani – (vasten klania) vasten naamaa, kuonoa

Knorrikuppi – kahvipunssikuppi

Koiruoho – katkeran makuinen, kansan yleisesti lääkkeenä käyttämä pensaskasvi.

Koivipää – valkopäinen

Korsteni – takka, savutorvellinen tulisija (ruots. skorsten).

Kotomaamme koko kuva... - sanat on kirjoitettu myös Tuusulassa sijaitsevaan Kiven hautapatsaaseen.

Kouru – ruutana (särkikala)

Kruunun sarka – maantie

Kuin kiljuva peura – (ei jalopeura) Timo siteeraa tapansa mukaan Raamattua väärin.

Kuin seitsemän suolapatsasta – 1 moos. 19:26: Lootin vaimo muuttui suolapatsaaksi.

Kuoleman-hyypiö – kansankäsitys, jonka mukaan huuhkaja ennustaa huudollaan kuolemaa.

Kuranssata – kurittaa, pidellä pahoin (ruots. murteessa kuransa, saks. kuranzen)

Kuusi kopeekkaa – Tarinan tapahtumat sijoittuvat 1800-luvulla ajalle, jolloin puheissa liikkuvat sekä Ruotsin että Venäjän rahat (riksit, äyrit, kopeekat) jotka molemmat olivat käytössä v. 1809-1840. 1840 käyttöön tuli ainoastaan Venäjän raha, jonka Suomen oma markka syrjäytti v. 1865.

Kuvero – mutka

Kylkimyyryä – kylki edellä, sivuttain

Kyllä kelpaa jos käskeekin – aikanaan yleinen sananparsa Nurmijärvellä.

Kylttä – emäsika

Kymi – iso virta

Kyrätä – katsoa alta kulmain, luimistelle, vihaisesti.

Kyrön sota – Isonkyrön eli Napuen taistelu 9.2.1714. Vanhan kansan mukaan ”Kyrön pellon” taistelu oli niin verinen, että ”viisisyltäinen hirsikin” oli veressä.

Kyykähtää – kellahtaa, kaatua, retkahtaa

Kyynysilmä – se, jonka silmät ovat kyynyssä (tirkistelevät, melkein ummessa).

Kyyttöselkä – valkoselkäinen

Kyöpelä – kummitus, metsän- vuorenhaltija

Kännistyä – jäykistyä, tuupertua (kuoliaaksi).

kärnäveikka (Nurmijärvellä kärnäveikka).

Kärnäveikko – haukkumasana. Äreä, kärisevä. Kärnä eli likainen, kamartunut iho. *Kyllä se on sellainen*

Käykäämme juoneen – ryhtykäämme toimeen

Käyköön sitten puuhun tai mäntyyn – sananlasku

Kääppä – käpälä

Käässyt – kiesit, kaksipyöräiset rattaat.

Köllä – velton ja lihavan ihmisen haukkumanimi.

Könistää – antaa selkään (vrt. saada köniinsä, antaa köniä).

Körri – kummitus, mörkö.

L

Laari – hinkalo, viljapurnu

Laikkokylkinen – täpläkylkinen

Lautamies Mäkelä – Nurmijärven kirkonkylässä aikaan elänyt Mäkelä-niminen lautamies.

Leipälaukku – suu (laukku – reikä)

Leiskahdella – hypähdellä

Leivät katossa – reikäleivät säilöttiin ripustamalla katonrajaan, vartaisiin, kuivumaan.

Liemisillä naamoilla – kun oli syöty ja juotu runsaasti.

Linna – Hämeenlinna

Lintukoto – kääpiöiden eli lintukotolaisten onnellinen kotipaikka.

Lippari – oluen ja viinan sekoitus

Loiskaista – hypähtää

Lopen paholainen – eli kylmänojan paara. Kansan kertoman mukaan Kylmänojan torpassa oleskeli paholainen tehden kaikenlaista pahaa. Talon väen ollessa jouluaattona kylpemässä, paholainen sotki padassa kiehuvan ruoan syömäkelvottomaksi. Emännän leipoessa paholainen saattoi viskata

uunista kekäleet lattialle. Markkina-aikoina se ei ollut koskaan paikalla talossa, ja kun siltä sen palattua kysyttiin, missä se oli ollut, vastaus kuului: *olin hevosen pattia peittämässä*, ja sanoi menneensä sinne: *Taarin rattaanringin välissä*. Papin manatessa paholaista, se vastasi papille: *Mitä sinä minusta huolit? Koulussa varastit kerran kirjan ja tänä aamuna noustuasi panit ensin vasemman jalan saappaan jalkaasi*. Kirkonkellojen soidessa paholainen suuttui ja sanoi: *Ei saa rauhaa, kun Lopen Santa-Pirjo pauhaa*. Santa-Pirjolla se tarkoitti Pyhää Birgittaa, jonka nimikkokirkko Lopen kirkko oli.

Luikkari – veijari, vekkuli

Luiskea – sirovartinen ja sileäkarvainen (hevosesta).

M

Maapallomme puoliskon – ennen seinäkarttoina oli pallonpuolisko-karttoja.

Maatuska – venäjää, matjuska (vaimo)

Makean leivän päivät – vrt. esim. Markus 14:1: *Niin oli kahden päivän perästä pääsiäinen, ja makianleivän päivät*.

Mako – maha

Makuvari – ennen kahvin tuloa, kujilla ja toreilla myyty, kuuma siirappivesi.

Mankua – pyytää kiihkeästi hokien

Matkamieheksi on ihmislapsi syntynyt tänne, täällä ei ole hänellä yhtään pysyvää sijaa – Virsikirja 226:9, 10: *Minä vaivainen mato ja matkamies, monta vaarallist` vaellan retkee... Ei kotoo ja kaupunkii pysyvää, mull` ilmas` täsä liene*.

Mekko – karkeasta kankaasta tehty valkoinen, avara päällysvaate, jota pidettiin etenkin kesällä muiden vaatteiden suojana lialta ja sateelta.

Mielipiste – mieleenjohtuma (sekoitus sanoista mielipide ja päähänpisto).

Mikkelinpäivä – syyskuun 29. päivä, Mikonpäivä on vanhoista ajoista lähtien ollut juhlapäivä. Viljan korjaamisen ja muiden kiireellisten töiden jälkeen on päästy juhlimaan.

Mistäpä tiesit kotiasi tulla... - tutusta lastenlorusta: *Tuu, tuu tupakkirulla, mistäs tiesti tänne tulla?*

Tulin pitkin Turun tietä, Hämeenlinnan härkätietä...

Moikaa – kaikuu

Moisio – iso maatila, kartano (vrt. viron mois)

Mojoa – jomottaa ("jalka mojoo pakkasesta")

Muisto – Muisti. Sanojen merkityksessä ei Kiven aikana ollut eroa.

Murkina – maatalon eläimille noin klo 10 aamupäivällä annettu ateria, aamiainen.

Murennus – lihasta tai sisälmyksistä hakattu ruokalaji.

Mutta olkaamme hyvässä turvassa – Johannes 16:33: *mutta olkaat hyvässä turvassa*.

N

Nahka orressa – aikanaan vallinnut käsitys siitä miten paholainen nylkee sen, joka on lauantai-iltana liian myöhään saunassa. Kiven naapuruston Torkin mökistä on kerrottu tarinaa, jonka mukaan mökin emäntä oli kerran myöhään saunoessaan, saanut paholaisen viereensä vihtomaan. Emännän tultua pian pois lauteilta miehensä varoittamana, paholainen sai pudotettua vain saunaan kiukaan.

Nahkapeitturi – nahkuri, lammasnahkojen pehmittäjä.

Nahkasiipi – yökkö, perhonen

Nahkiaisista ja silleistä – ainekset joista valmistettiin ”viinaleipää”. Leipää, silakkaa tai jotain muuta syötävää, jota oli tapana nauttia ”ryypyn päälle”.

Napamuija – kättilö, lapsimuija (Uudenmaan ruotsalaismurteissa aikanaan napa-gumma)

Nappaus – ottelu, riita

Neitsyt Maarian sänkyruoho – hyvänhajuinen maarianheinä (Hierochloe odorata, ruots. jungfru-Marias sänghalm).

Niin kuin puplikaani ennen – Luukas 18:13, viittaus kertomukseen fariseuksesta ja publikaanista

Niin kuin tapahtui ennen puplikaanille Oulun portilla – V. 1801 painettu *Lystillinen runolaulu kuumasta kalakukosta* kertoi, kuinka Oulun tullimies Prytz sai talonpojalta lahjaksi kalakukon, johon oli leivottu täytteeksi sisään ”katti karvoinensa”.

Niin osoitteli itsensä eteesi maailma – ruotsin sanajärjestyksen mukaisesti: så företedde sig världen.

Nilkosilmäinen – pyöriväsilmäinen (*kukon silmät nilkoo*, kun se voi kääntää ne nurinpäin)

Noidannuoli – vanhan kansankäsityksen mukaan noidat ampuivat pahaa-aikaansaavia nuolia, jotka kulkivat pyörremyrskyissä ja tuulispäissä.

Nostelee hieman kantapäitä – sanotaan humalaisesta, jolla alkaa jalka vipattamaan.

Nuijapää – sarveton, nuti- tai nupopää

Nyyfiiki – utelias (ruots. nyfiken)

O

Ohdake nisupellossamme – Matteus 13:25: *Mutta ihmisten maatessa, tuli hänen vihollisensa, ja kylvi ohdakkeita nisuin sekaan.*

Onnen myyrä – lainaus Kalevalasta (*onnen myyrä tien osasi*)

Otsikko – otsa

P

Paara – para, karjahaltija, joka kansan käsityksen mukaan imi varkain maitoa lehmistä.

Paimeneksi Inkerinmaalle – Inkerissä oli kesäisin tältä puolen suomenlahtea karjanpaimenia, ja sanottiin, että *Inkeri saa pappinsa ja paimenensa Suomesta*.

Paistikinkerit (ottolukuset) – papit kulkivat taloissa ennen joulua keräämässä verona palkkasaataviaan (esim lihaa, voita, kynttilöitä). Samalla pappi luetutti lapsia ja testasi näiden lukutaitoa.

Peijooni – veijari, lurjus, peijakas ("kyllä sinä olet koko peijooni").

Pikiprakkari – suutarin haukkumanimitys

Pirunpahka – haiseva apteekkirohto

Plakkari – tasku

Poiju – povi

Poro – loka, rapakko

Portinvartijoiksi (dvornik) *Pietariin* – suomalaisia on todennäköisesti mennyt myös portinvartijoiksi Pietariin.

Praakailla – puhella (ruots. språka, aikaisemmin spraka).

Prassai – venäjää, prostsai eli hyvästi.

Prenikat – hevosien, linnun ym. muotoisia piparkakkuja, joita venäläiset kaupustelijat myivät.

Puolain – puolukka

Puovata – povata, ennustaa

Purunen – pureksittu suupala, joita syötettiin lapsille ja esim. kissoille.

Putkistella – kiemuroiden vääntelehtiä

Puukengät – tavallisesti haapapuusta tehtyjä puukenkiä käytettiin yleisesti kesällä, ja Nurmijärvellä oli myös puukenkäsuutari.

Puutiainen – punkki, puuntäi

Pyllimakkara – Joulun aikaan eläimen mahalaukusta tehty, rasvalla ja vedellä täytetty suuri makkara, joka kastettiin syötäessä rasvaan.

Pätsi – uuni

Pöporä – Vedestä, raaoista jauhoista ja marjoista tehty ruoka (Uudenmaan ruots. murteissa pöperö).

R

Retelit – jalaksilla varustettu ajopeli, jota saattoi käyttää sekä kesällä että talvella, kaidepuilla varustetut rattaat.

Rikostaa – nauraa kirkkaasti (voi kuvata myös harakan ääntä)

Rikostella – naureskella äänekkäästi

Ruokkoa – ruokota, puhdistaa, siivota

Ruoti-ukko – ruotuvaivaisena elätettävä ukko joutui kiertämään pitäjää asuen määrätyn ajan kussakin samaan ruotuun eli ryhmään kuuluvassa talossa. Talolliset hoitivat tilan kokoon perustuen vaivaista tietyn määrän päiviä. Ruotuvaivaisiksi laskettiin henkilöt, jotka kärsivät parantumattomista vioista.

Rynkäistä - rynnätä

Ryssä – yksintanssi, jossa tanssija kyykyssä ollen, viskelee jalkojaan toinen toisensa eteen (ripaska).

Ryöhätä – suitsuta, tupruta (sauhu ryöhää).

S

Saada aisti – huomata, saada vainu.

Saadaanpas tästä ja kimauta tuosta – aikoinaan käytetty kehoitus tarjottaessa olutta tai ryyppyä.

Saattoiko heitä metsään perkele, niin kuin ennen Tuusulän papin – Tuusulassa oli kertoman mukaan ollut riivatuksi joutunut pappi, joka oli lähtenyt paholaisen viemänä metsään.

Salskea – pitkä ja solakka

Savitalo – hyvä talo, jossa oli savimaat

Seisoi lujana – vrt. ruots. stod fast vid. (*seisoi lujana päätöksessään*)

Se on oikeus ja kohtuus – Papin esittämään messuun, *kiittäkäämme Jumalaa, meidän Herraamme*, seurakunta vastaa, *se on oikeus ja kohtuus*.

Sepeteuksen poikain isän nimi – laajasti tunnettu kansanomaisen leikinomainen kysymys (Markus 10:35 johdosta).

Sian pistäminen – yksi leikin osanottajista asettuu pitkäkseen, suu täynnä vettä, ns. teurastettavaksi siaksi, jota muut yrittävät pistää puupalikalla. ”Siaksi ” valittu pyrkii ruiskauttamaan veden suustaan pistäjän päälle.

Simeonin kiitosvirsi – Luukas 2:29

Sinimarja – mustelma

Sinä ilmoisna ikänä – laina Kalevalasta

Sodoma ja Gomorra – 1 Mooseksen kirja 19 luku kertoo Sodomän ja Gomorran hävityksestä.

Leivottaa – löylyttää, pehmittää

Sommailla – puhua kierrellen

Sotkea taikinaa – alustaa taikinaa

Sovintoa-saattava – Homeroksen runoissaan käyttämien yhdysperäisten epiteettien mukaisesti muodostettu adjektiivi (vrt. mieltä-muuttava juoma).

Sudentarha – sisäänpäin syvenevä, notkopaikkaan tehty aitaus, jossa oli syöttinä esim. elävä porsas.

Sudenvirsta – epämääräinen, pitkä matka.

Sukkeloida – puhua sukkeluuksia, ilvehtiä

Suu mareissa – suu naurun hymyssä.

Suurus – aamiainen, ruuan höyste.

Suutarin sohiminen – leikki, jossa oljista tehty ukko, eli ”suutari” asetettiin lattialle seisomaan.

Selkä ”suutariin” päin, osanottajat ”sohivat” jalkojensa välistä kepillä pyrkien kaatamaan ”suutarin”, samalla kun tulee pyrkiä estämään muiden kaatoyrityksiä.

T

Tamput – tähkät ja ruumenet joista jauhettiin tai survottiin tamppujauhoja eläinten ruoaksi (ruots. *stampa* – survoa, murt. *stampo* – survin).

Taula – tuluksille sytytetty, koivun käävästä, sienikasvannaisesta valmistettu sytytysaine.

Tenhomies – taikuri

Teräinen – Iso ja runsastähkäinen, (vrt. ruis tekee terää).

Tiedän ettei lintu juuri likaisi miestä – viittanee vanhaan käsitykseen, jonka mukaan lintu likasi sen, joka aamulla ennen aamiaista, ensi kertaa, kuuli muuttolinnun äänen.

Tiivis – tarkka

Toltti – aikoinaan lautakaupassa käytössä ollut mitta, kaksitoista kappaletta (ruots. *tolft*).

Torkka – unilukkari, jonka tehtävänä oli kepillä koputtaen tai muulla keinoin herätellä kirkonmenojen aikana nukkuvia (vrt. *torkkua*).

Torvi – savutorvi

Tumpuri – tummanruskea

Tunteensa viittauksen mukaan – Kiven ajan kirjakielessä ei ollut selvää eroa sanoilla *tunto* ja *tunne*.

Täällä ei tanssita aina ruusuilla ja kukkasilla – virsikirja 243:1: *Ei saada täällä ain`käyskennell`päällä`kukkaisten ja ruusuin.*

Tuoksuava – pölyävä, pölisevä

Tuoppi – vanha hieman litraa suurempi mitta, josta kortteli on 1/3 osa.

Traakki –lohikäärme

Trahtamentti – kestitys (ruots. *traktamente*)

Tukkajuhla – papeilla oli tapana lukuharjoituksissa tukistaa huonoja lukijoita.

Tukkiruuhi – yhdestä puusta veistetty ruuhi (vene).

Tunkkainen – ummehtunut

Töpo – taitamaton, tyhmä (se on töpo mies), myös lyhyt, poikkinainen (töpöhäntö).

U

Ukuli – pöllö (ruots. uggle)

Uusi rovasti – Seitsemässä veljeksessä ankarana kuvatus rovestin esikuvana on oletettavasti ollut Johan Fredrik Berg, herännäisyysmies ja Nurmijärven kappalainen v. 1826-1843.

Uuspeili – ilvehtijä (ruots. Ulvspegel, saks. Eulenspiegel), perustuu veijaritarinan *Till Eulenspiegeln* (*Till Pöllöpeilin*) nimeen.

V

Valakka – ruuna (kastroitu uroshevonen)

Vari – kuuma

Veistellä – tehdä pilaa, pilkkaa

Vekama – veitikka, vekkuli

Veljesten pirtti – Mm. Nurmijärven seudulla, 1800-luvun alkupuolella tavallinen savupirtti.

Vesikoppi – vankila, jossa sai vain vettä ja leipää (vesileipä-rangaistus).

Viinan siniset liekit – viina palaa sinisellä liekillä.

Viisi miestä ja kaksi kalaa ruokittiin viidellätuhannella leivällä – Matteus 14, Markus 6: Jeesus ruokki viisituhatta miestä viidellä leivällä ja kahdella kalalla.

Viistosilmä – ns. sanankiellon mukaan sutta tai muita petoja vältettiin nimittämistä niiden oikealla nimellä, sillä muuten altistuisi näiden vahingoille. Esim. Nurmijärvellä sudesta käytettiin myös nimiä metsäheikki, häntäheikki ja hevonen (vrt. Kalevalan karhunnimet).

Viskoa – koskea, kajota

Vomma – hutikka, pöhnä

Vourata – vuokrata

Värvinki – pesti sotaväkeen, värvättyä sotaväkeä oli Suomessa v. 1812-1860.

Y

Yksin ei ole miehen hyvä olla – 1 Moos. 2:18: *Ei ole hyvä ihmisen yksinänsä olla.*

Yöriinen – rappiutilassa oleva, ränsistynyt (*talo on jäänyt yöriin, pelto jäi yöriin*).

